

Seminární práce

Jindřich Chalupický
Úděl umělce: duchampovské meditace

Předmět: KDT / 751 - Metodologie dějin umění

Vypracovala: Jana Stejskalová

Obor: Kurátorská studia

Ročník: 1.

Akademický rok: 2013/2014

Úvod

V této seminární práci se pokusím naznačit postup práce a tudíž metodu psaní textu v knize *Úděl umělce: Duchampovské meditace* od Jindřicha Chalupického. Tato kniha byla autorem psána jako monografie Marcela Duchampa, ovšem od tradičních monografií, jak jsme běžně zvyklí, se poměrně výrazně liší a to právě přístupem k jednotlivým kapitolám i k textu celkově. Chalupický tradičně používanou umělecko-historickou metodu překračuje a snaží se zachytit život a dílo Marcela Duchampa v soudobém kontextu, tedy ve všech vztazích, které jeho život i dílo ovlivňovaly.

Jindřicha Chalupického můžeme bezpochyby označit za jednoho z našich nejvýznamnějších teoretiků umění. A to nejen množstvím sepsaných textů a úvah na téma umění, ale především šíří znalostí ze všemožných příbuzných oborů a neposledně hloubkou promýšlení svých úvah a chápáním umělecké problematiky v komplexním kontextu dané doby. Stejně tak i Marcel Duchamp pro umění bezpochyby představuje jednu z nejvýznamnějších osobností, často je v odborné literatuře označován jako mezník v dějinách umění, který posunul hranice umění na novou úroveň a každý ze současných umělců se s jeho odkazem musí více či méně vyrovnávat. A tak jeho osobnost chápal i Jindřich Chalupický, který dokonce dějiny umění rozdělil na „předduchampovské“ a „poduchampovské“. Marcel Duchamp pro něj představoval umělce, který hledal smysl umění tak, jak se jej snažil uchopit i Chalupický.

Jindřich Chalupický zasvětil svůj život nalezení smyslu umění. Celý život si kladl otázky jako: Co je umění? Co dělá umělce umělcem? K čemu je umění v dnešní době? Odpověď hledal prostřednictvím svých textů, a to také zřejmě bylo důvodem, proč se rozhodl napsat rozsáhlejší text právě o Duchampovi. Když knihu čteme, nacházíme zde odkazy nejen k Duchampovu životu, ale i k soudobému umění a zároveň i jisté filosofické odbočky a zamýšlení nad rozličnými problémy a postavením umění ve společnosti. *Úděl umělce* je monografií poměrně netradiční. „Duchampovské meditace jsou i nejsou monografií. Na jedné straně shrnují to nejpodstatnější z Duchampova života i díla, na druhé se soustřeďují k obecným filosofickým a estetickým reflexím, daleko přesahujícím zvyklosti běžné monografické literatury.“¹ Chalupický se celý život ptá po tom, co je údělem člověka, k čemu směřuje jeho bytí a odpověď nachází ne

---

1 Chalupický, Jindřich: *Úděl umělce: duchampovské meditace*, Praha, Torst, 1998, s. 424-425

v náboženství, které tradičně odkazovalo k transcendenci, jehož význam však stále více ustupuje, ale právě v umění. Z toho vyplývá i úloha umělce v soudobé společnosti, jíž je hledání vyššího – transcendentního poznání a právě Duchamp je: „(...) pro jeho [Chalupeckého] pojetí ideálním materiálem, který si vyloží poněkud k obrazu svému.“²

Z tohoto tvrzení Pavly Pečinkové, jak jej uvádí v doslovu knihy vzniká mírný paradox s úvodními slovy autora. Chalupecký na konci první „kapitoly“ říká: „Bude asi nejlépe, pomíneme-li dosavadní interpretace a sestoupíme-li k faktům Duchampova života a díla, abychom se pokusili dospět k jejich společnému úběžníku a tím k jejich smyslu.“³ Chalupecký tedy hned na začátku proklamuje objektivní text, z něhož by bylo možné si udělat nijak nezakreslenou představu jak o Duchampovi, tak o soudobé společnosti. I Chalupeckému ale přece muselo být jasné, že fakta, ať se sebevětší snahou po objektivním předložení musí vždy být subjektivním pohledem. Mohou být předloženy bez citového zabarvení a z více úhlů pohledu zároveň, ale například stačí i návaznost, s jakou řadíme dané události za sebe a vznikne z toho pokaždé trochu jiný obraz, který je ovlivněný právě náhledem autora - a to v tomto případě hraje velkou roli. Chalupecký jednotlivé kapitoly nečísluje, ale jsou vždy ukončené, takže zdánlivě nemají vzájemnou souvislost, přesto z nich máme „vyčíst“ smysl Duchampova díla.

Jak již bylo naznačeno dříve, Jindřich Chalupecký se v tomto textu pokouší o zachycení celkového náhledu na Marcela Duchampa, proto jen chronologicky nevyjmenovává jednotlivé události, ale zahrnuje i kontext, tedy například dává díla Duchampa do srovnání s ostatními slavnými malíři⁴ jeho doby nebo nastiňuje události politické (válku aj.). V knize je tak možné nalézt velké množství kapitol, které ale nejsou ani očíslovány a navazují na sebe spíše volně než chronologicky. „Zvolil proto metodu komparativní otevřenosti. Vývoj sleduje volně, jak je v dané chvíli a pro daná tázání třeba a jak se ty které naléhavosti „samy vynořují.“⁵ Nejedná se tedy o souvislý text, jak bychom u monografie předpokládali, ale Chalupecký spíše skládá dohromady jednotlivé střípky, které dohromady vytváří celkový obraz. Ty je ale možné číst i samostatně nebo v libovolném pořadí. „Spíše než o zachycení přesného historického sledu jde

---

2 Chalupecký, Jindřich: *Úděl umělce: duchampovské meditace*, Praha, Torst, 1998, s. 425

3 Ibid, s. 9

4 Viz například kapitoly: Duchamp a Picasso, Apollinaire, Picabia nebo Matisse

5 Nešlehová, Mahulena: Syntéza polyhistora dnešní doby [online], [cit. 2014-06-10], dostupné z: <http://www.advojka.cz/archiv/2006/48/synteza-polyhistora-dnesni-doby>

však Chalupckému o stopování myšlenkové sounáležitosti.“⁶ K tomu odkazuje i samotný podtitul knihy – duchampovské meditace, který napovídá, že se jedná o kratší záznamy myšlenek týkajících se nejen Duchampa, ale i umění obecně.

Tuto poznámkovou formu potvrzují i slova Pavly Pečinkové v doslovu knihy: „Už od padesátých let si Chalupcký cílevědomě shromažďoval a tematicky třídil poznámky, myšlenky i literaturu k zásadní syntetické studii, jejíž ambice nemají v naší uměnovědné literatuře obdoby.“⁷ Tento projekt však nedokončil tak, jak si jej zřejmě z počátku plánoval, ale realizoval jej alespoň částečně právě v monografii Marcela Duchampa. Zde původně chtěl jen shrnout své články o Duchampovi do souvislého výkladu jeho díla, ale nakonec se mu zdálo, že není možné vyložit jeho dílo bez toho aby poznamenal i něco k době, ve které žil.⁸ Nakonec vzniklo dílo poměrně rozsáhlé, které zasahovalo nejen do oblasti umělecko-historické, ale dotýkalo se i estetiky, filosofie nebo psychologie. To vyšlo v samizdatovém vydání – v 11 strojopisných opisech s vyhlídkou že oficiálně nikdy publikováno nebude. Později Chalupcký text rozdělil do dvou částí – z duchampovských pasáží sestavil monografii nazvanou Úděl umělce a obecnější úvahy shromáždil pod titulem Evropa a umění. Jejich oficiálního vydání vydavatelstvím Odeon (které se nakonec nerealizovalo), ani vydavatelstvím Torst se ale již Chalupcký nedožil.⁹

Teto poznámkový způsob psaní má dle mého názoru několik zřejmých výhod, ale v některých ohledech vidím malé nedostatky. Její velký přínos je podle mě rozhodně v tom, že je kniha čtivá a je tak zajímavá pro čtenáře v jakoukoliv chvíli. Díky krátkým textům – každá „kapitola“ má rozsah v průměru 5 stran – je možné ji začít číst kdykoliv a kdekoliv, protože na sebe kapitoly zdánlivě nenaávají. Pokud tedy nechceme vyčíst z knihy její celkový smysl a pochopit úkol umělce a celého umění, je možné ji brát jen jako střípky ze života Marcela Duchampa a soudobého dění, což samo o sobě není nezajímavé. Na druhou stranu je třeba uvážit, zda úkolem knihy je zprostředkovat právě onen Duchampův život nebo Chalupckého poselství ohledně smyslu a důležitosti umění. Protože pokud to má být právě ono umění, je poměrně náročné tuto myšlenku odvodit, především si myslím, že to vyžaduje čtenářovu

6 Nešlehová, Mahulena: Syntéza polyhistora dnešní doby [online], [cit. 2014-06-10], dostupné z: <http://www.advojka.cz/archiv/2006/48/synteza-polyhistora-dnesni-doby>

7 Chalupcký, Jindřich: *Úděl umělce: duchampovské meditace*, Praha, Torst, 1998, s. 422

8 „A jestliže jsem měl ukázat význam, jaký má Duchampovo dílo, zdálo se mi nezbytné říci něco také o této době. Pouhých pár digresí, soudil jsem, ale digrese se ukázaly dlouhými pojednáními.“, Chalupcký, Jindřich: *Úděl umělce: duchampovské meditace*, Praha, Torst, 1998, s. 423

9 Ibid, s. 424

soustředěnou pozornost po celou dobu čtení, ale i právě znalost dalšího kontextu a míru samostatného uvažování. Nestačí tedy sledovat předložená fakta, jak to na začátku knihy říká Chalupecký, ale je třeba sledovat i to, co se skrývá na pozadí.

Dalším aspektem, který jsem v knize vnímala spíše negativně je opakování jednoho tématu ve více kapitolách¹⁰. To je pravděpodobně taktéž důsledkem této nenávaznosti jednotlivých textů, případně potřebou autora zdůraznit důležitost určitého tématu. Avšak pokud bych uvažovala o využití této metody psaní, myslím si, že bych se vyvarovala právě tohoto opakování, protože některé čtenáře by to mohlo pobídnout k přeskočení daných pasáží, spíše než k přiřazení jim větší důležitosti. Navíc, pokud Chalupecký v úvodu říká, že mu jde o objektivní předložení faktů, nevylučuje se s tím toto zdůraznění důležitosti některých témat? Možná by bylo vhodnější hned v úvodu „přiznat“, že se jedná o subjektivní náhled, který však může zprostředkovat nové poznání než všechny interpretace předcházející.

Naopak jako pozitivní v textu vnímám ony četné odbočky k sociální a kulturní situaci, v níž se nachází společnost v době tvorby Marcela Duchampa. Je to velká přednost oproti typickým monografiím, které se často omezují jen na ty nejnужnější informace a nepovažují za nutné zmiňovat i události, zdánlivě přímo nesouvisející s tvorbou daného umělce, avšak jak říká i sám Chalupecký v knize *Na hranicích umění*: „Jistě je jeho [umělcovo] dílo vždy nějak situováno v současných právě dějinách umění a jimi utvářeno.“¹¹ Pokud nás tedy chceme vědět i to, co autora zajímalo a inspirovalo k vytvoření každého jednotlivého díla, je nutné znát i okolnosti, které se kolem něj udávaly a na něž tak pravděpodobně ve svých dílech reagoval. Zároveň se ale Chalupeckého podání kontextu neomezuje pouze na strohé předložení historických faktů, ale snaží se Duchampa ukázat jako sociální bytost, člověka, který měl své přátele, rivaly, ale i lásky nebo rodinné problémy. A v tom vidím jednoznačně pozitivní rys Chalupeckého metody.

A co je tedy údělem umělce, k němuž odkazuje i název knihy? Částečného vysvětlení a shrnutí se dočkáme v poslední kapitole nazvané právě *Úkol umělce*. Podle Chalupeckého by umělec jednak neměl utíkat z dějin, umění musí zůstat součástí dějin a umělec může v dějinách

---

10 Viz například kapitoly: *Nevěsta svlékaná svými mládenci*, *dokonce*, *Stroj nevěsty*, *Příběh nevěsty*, *Nevěsta*, *Mýtus nevěsty*

11 Chalupecký, Jindřich: *Na hranicích umění: několik příběhů*, Praha, Prostor, 1990, s. 147

působit právě svým uměním. Zároveň umění není pouze ozdoba, a proto by tak ani nemělo vznikat. Umění je lidská nutnost, protože člověk není jen bytost přírody a proto si musí uvědomit čím je a co má dělat a k tomu mu dopomáhá umění, uměním se člověk dostává na hranice imanence. Zde Chalupický zmiňuje pojmy imanentní a transcendentní, které je nutno vysvětlit. Imanentním chápe to, co je dáno samo ze sebe – v podstatě můžeme říct, že tím chápe svět ve kterém žijeme, zatímco transcendentní je to, co to dané přesahuje. Ale transcendenci nemůžeme nijak zachytit, je to to, co není, ale zároveň to, o co usilujeme. Umění se transcendence dotýká tím, co je v něm nehotové, otevřené. A proto si vybral Chalupický Duchampa, protože i on hledal celý život v umění čtvrtý rozměr, ono transcendentno. Hlavní myšlenkou knihy tedy podle mne je, že umění by si mělo zachovat svoji nedotknutelnost v moderním světě, ale zároveň do něj svým poselstvím vstupovat. Umění má být v časovosti, ale zároveň odkazovat k věčnému a tím posilovat člověka v jeho životě ve světě, dávat mu odpovědi na otázky po smyslu našeho bytí – a to je i úkolem moderního umělce a tím pro Chalupického byl především Marcel Duchamp.

Závěr

Hodnota Chalupického odkazu pro mne tkví v tom, že současní teoretici umění – ať už historici nebo kritici by se měli pokusit alespoň částečně obsáhnout šíři znalostí, jakou měl právě Chalupický. Jeho schopnost dávat věci do vzájemných souvislostí a tím se dostat k žádoucím otázkám je dnes vlastní jen málokomu. V tom vidím největší důležitost jeho textů, kromě poselství o důležitosti umění, které je zjevné a které lze ze všech jeho textů vyčíst. Rozhodně si myslím, že by se s jeho texty měli seznámit všichni, kteří se teorii umění chtějí dále věnovat. Avšak způsob psaní této knihy mi není až tak vlastní. Myslím si, že je zajímavé dělat odbočky k soudobému kontextu, ať už politickému nebo sociálnímu, ale myslím si také, že i tak by šlo text udržet v určité souvislé linii, případně se vyvarovat opakujících se témat. Takováto podoba, v jaké je kniha publikována dnes, by dávala smysl, pokud by text například vycházel po částech v nějakém časopise nebo je možné, že to ovlivnila doba, ve které text Chalupický psal – viz již zmíněné samizdatové vydání. Každopádně je takováto podoba textu u monografie dosti nezvyklá, ale určitě obohacující z hlediska metody psaní.

Použité zdroje:

- Chalupecký, Jindřich: *Na hranicích umění: několik příběhů*, Praha, Prostor, 1990.
- Chalupecký, Jindřich: *Úděl umělce: duchampovské meditace*, Praha, Torst, 1998.
- Nešlehová, Mahulena: Syntéza polyhistora dnešní doby [online], [cit. 2014-06-10], dostupné z: <http://www.advojka.cz/archiv/2006/48/synteza-polyhistora-dnesni-doby>